

POSUDEK oponenta disertační práce

Jméno a příjmení doktorandky: Mgr. et Mgr. Ruth Kubíčková

Název disertační práce: *Ars moriendi ve světle teologického personalismu – poimenická explikace*

Oponent: doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Praha, 22. srpna 2018

V úvodu disertační práce zaznívá, že otázka umírání a smrti úzce souvisí s otázkou smyslu bytí. Nejde jen o vágní konstatování typu: „máme-li na jazyku smrt, hlásí se otázky smyslu lidské existence.“ Kubíčkové jde zjevně o víc. Odkazy na Heideggera a Tillicha naznačují, že směřování k smrti či vědomí smrti jsou existenciály, které otázku po bytí podmiňují. Jinými slovy, vědomí konce člověku ukazuje hranice, ale právě tím jej vede i za tyto hranice. Jedna z trefných antropologických definic charakterizuje člověka jako bytost, která vědomě překračuje své hranice. V tomto kontextu pak smrt již není jen osobní či společenskou tragédií, nýbrž základní komponentou struktury lidské existence, neboli tím, co člověka dělá člověkem. Z této perspektivy pak můžeme být smrti paradoxně vděční za to, že jsme a co jsme. Toto úvodní předznamenání mě mimořádně potěšilo, neboť jsem si uvědomil, že půjde o práci skutečně teologickou a o teologickou reflexi, která musí jít do hloubky pojmů, a nikoli o další, na výzkumu postavenou interdisciplinární po povrchu jdoucí slátaninu.

Toto kladné předznamenání mi však nebrání, abych již k úvodu neučinil i několik kritických poznámek. Cíl práce je vyjádřen jednou větou zabírající celý odstavec. Říká se v něm, že v práci jde o: 1. charakteristiku struktur života a smrti, jak jsou probírány „v rámci širšího interdisciplinárního rámce“ (na mě až moc rámců), 2. analyzovat eschatologické výpovědi biblického textu, 3. v kontextu existenciální a dialogické filozofie, 4. vytvořit něco, co lze položit jako základ pro pastorační a osobní spiritualitu. Navzdory tomuto obsáhlému vyjádření mi zde chybí heuristika – výčet děl s podobným tématem, jejich charakteristika, hodnocení, a následné zasazení disertační práce do širšího badatelského kontextu. Potom by zde mohlo být také jasně řečeno, v čem spočívá novum disertační práce či jaké nové poznání přináší. Myslím, že tyto věci by měly být při obhajobě vysvětleny.

První kapitola vysvětluje pojem smrt a pojmy související v horizontu dnešního porozumění, které je sice mnoho-kontextuální, nicméně takřka všechny koncepce nějakým způsobem operují se smrtí jako s biologickým či sociálním koncem. To platí i o podkapitolách věnovaných paliativní péči a zážitkům

blízké smrti. Myslím, že z této kapitoly je zjevné, jak velký vliv má věda na zvěcnění lidského života. Personální charakter smrti je degradován na mytologickou personifikaci, která nemá ve vědě místo. Smrt má přitom některé rysy jinakosti druhého, např. je součástí mého života, a přesto je neuchopitelná, její přítomnost utváří mé hranice apod. Je-li smrt strukturálním prvkem mé osoby, jsou adekvátní její vědecké zvěcnující redukce na biologický či společenský konec lidského života? Domnívám se, že tento pojmový redukcionismus stojí na jedné straně za neúspěchem snah vysvětlit fenomén zážitků blízké smrti, protože nepočítá s tím, že by smrt mohla vytvářet dialogické prostředí *sui generis*, na druhé straně pak i za určitou bezobsažností paliativní péče. Kubíčková ve své disertaci tento kontext plasticky představila. Pouze si myslím, že měla alespoň v závěrečném shrnutí kapitoly vystoupit vůči redukcionistickému scientismu s větší dávkou kritiky.

Určitou kritickou poznámku musím vyslovit též k subtématu důvodů tabuizace smrti. Myslím si, že označovat nízkou míru tematizace fenoménu smrti v lidském v osobním životě jako tabu je příliš silné slovo, ale budiž, odborná literatura toto nepřesné vyjadřování často používá. Kubíčková ovšem uvádí hned několik důvodů pro tuto tabuizaci, které si vzájemně odporují. Nejprve uvádí jako důvod strach ze smrti, později kult těla. Nevím, do jaké míry si je toho vědoma. Čtenáře mohou napadnout i další důvody, jako třeba kult života, pozitivní myšlení, ideologie vývoje a pokroku, myslím, že i ona již zmíněná vyprázdňenost pojmu smrti. V první kapitole mi v tomto ohledu chyběla kritika interpretací a ukázání vzájemných kontrastů.

Velice vhodně je v disertaci zařazena druhá kapitola, která staví současné vyprázdňené interpretace smrti do kontrastu se středověkými, kdy se umírání odehrávalo v komunikačním (dialogickém či liturgickém) kontextu, ve kterém se zrodilo skutečné *ars moriendi*. Nedokážu sice zcela posoudit vhodnost zařazené středověké literatury (Lucidář Honoria Autunského, příručky *ars moriendi*, texty ignaciánské spirituality apod.), nicméně myslím, že se Kubíčkové dobře podařilo charakterizovat způsob vnímání smrti ve středověku a vyzdvihnout onen výše zmíněný kontrast mezi středověkem a současností.

Třetí kapitola přináší biblický pohled na umírání a smrt. Kapitola není postavena na vlastní exegezi kritického vydání biblických textů, nýbrž spíše se snaží uvést do šíře interpretací starozákonních a novozákonních badatelů. V tomto diskurzu se pak zejména ve starozákonní části snaží zaujmout postoj tím, že se staví na stranu interpretací, které odkrývají víru v určitý typ posmrtné existence, i když neradostné, i na půdě Starého zákona. Pro Starý i Nový zákon ovšem platí porozumění smrti v kontextu osobního vztahu s Bohem. V novozákonní perspektivě se stává překonání smrti centrálním tématem. V kapitole také zaznívá určitá polemika s řeckým filozofickým pohledem na smrt, např. v porovnání Sokratova a Ježíšova přijetí smrti.

Čtvrtá kapitola tematizuje filozofický pohled na umírání a smrt. Je uvedena antickým, zejména platonským pohledem, nicméně střed zájmu leží především ve fenomenologii, existenciální a dialogické filozofii, reprezentované jmény Husserl, Heidegger, Sartre, Buber, Marcel. Již první dva ze zmíněných myslitelů vystupují s kritikou vědeckého zvěčňujícího redukcionismu, který se v praktickém životě projevuje v neschopnosti sebeporozumění. Zejména Heidegger pak rozpracovává jakým způsobem se naše *Zum-Tode-Sein* podílí na utváření našeho *Dasein*, které ústí do poznání, že bez smrti bychom nebyli tím, čím jsme. Poznávat význam tohoto rozměru lidské existence se potom ukazuje jako důležitá součást zdravého života.

S poznáváním významu smrti pro utváření lidské existence korelují další existenciální vazby, jako jsou: naděje, svoboda, obětování, spolulidství apod. Některé z nich Kubíčková tematizuje již v kapitole o existenciální a dialogické filozofii, hlavní důraz na ně dává však až v páté kapitole věnované moderní teologii. Velkou pozornost věnuje Karlu Rahnerovi, což je pochopitelné, neboť ve své transcendentální antropologii domýšlel a v mnohém přeznačoval strukturu Heideggerova *Dasein*, které rozvrhnul v perspektivě křesťanských dogmat. Neméně prostoru věnuje i nejvýznamnějším osobnostem teologického personalismu, který s Rahnerovými pohledy většinou konverguje, pro který je ovšem východiskem reflexe umírání a smrti biblická perspektiva osobního vztahu já-Ty. Závěr páté kapitoly je pak vztažen ke konkrétní konfesní realizaci těchto myšlenek v teologii biblického personalismu ČČSH. Toto vyústění je důležité, neboť tvoří důležitý přechod ke konkrétnímu žitému myšlení, které nachází svůj výraz ve spiritualitě, liturgii, pastoraci a dalších praktických aspektech života církve.

Druhá až pátá kapitola nepřinášejí přirozeně vyčerpávající pohled na tematiku *ars moriendi*, spíše chtějí představit čtenáři celkový pohled na danou problematiku. Kapitoly tak mají podobu spíše určitých sond a směřují k závěrečné výpovědi o nutnosti či užitečnosti moderního rozpracování *ars moriendi* a použití v pastorační a duchovní péči. To je také tématem poslední, šesté kapitoly. Kubíčková však nepřekračuje horizont filozofující teologie směrem k praktické teologii, ale do konce kapitoly se věnuje interpersonálním souvztažnostem a téma smrti rozpracovává zejména v souvislosti s tématem křesťanské naděje na spásu a věčný život. V tomto duchu je napsán i závěr práce, který ústí spíše do osobní spirituality než do praktického užití v pastorační a duchovní péči: „*Ars moriendi* je tak ve smyslu každodenního umírání, smrti sama sobě společně s Kristem, za současného rozhodnutí pro život sebevydání v poddanosti Bohu, rovno bytostnému existenciálnímu *ars vivendi*, vstupu a přebývání v člověku transcendentním časoprostoru Božího životodárného panování, jež je cílem i smyslem stvořené lidské existence, prostorem, ve kterém člověk sám sebe teprve odhaluje ve své osobní i osobnostní celistvosti, uskutečňuje své esenciální i existenciální určení. (151)“

Na závěr několik kritických poznámek: 1. Disertace se nedrží vždy svého tématu. Patrně fascinace různorodými tématy vedla Kubíčkovou k tomu, aby jim věnovala často větší pozornost, než svému záměru. 2. Ona poimenická explikace slibovaná v názvu práce a v šesté kapitole přichází trochu zkrátka. Při obhajobě by mělo být vysvětleno, co je to vlastně poimenická explikace, jak a na jakých místech se o ní v práci hovoří. 3. Závěr je složen především ze shrnutí předchozích kapitol. Vlastní závěr tak tvoří pouze dva odstavce na str. 150-151. 4. Přichází práce s nějakým zásadním zjištěním, které mění dosavadní pohled na problematiku umírání?

Po formální stránce práce splňuje všechny náležitosti: správný formát citací, *summary*, velmi zdařilý jmenný rejstřík usnadňující orientaci v textu, rozsáhlý seznam literatury, většinou cizojazyčné, který potvrzuje vynikající jazykovou vybavenost doktorandky. Oceňuji i vhodně zpracovanou přílohu s vlastním překladem středověkého textu *ars moriendi*. Práce je napsána vytříbeným jazykem, chyb se v textu objevují spíše výjimečně (16, 38, 90). Zachytil jsem jeden mírně nepřesný faktografický údaj na str. 122 – učení o nesmrtnosti duše bylo vyhlášeno 19. 12. 1513 v Bulle „Apostolici regiminis“, nikoli v roce 1512.

Disertační práce má logickou strukturu, je napsána slušným jazykem, doktorandka svému tématu rozumí, dobře se orientuje ve filozoficko-teologických koncepcích. Myslím, že celkový přínos práce měl více ústít v prakticko-teologické sféře, jak slibuje název, než jen ve sféře spirituální na způsob Mt 16,25: „... kdo však ztratí svůj život pro mne, nalezne jej.“ Navzdory uvedeným připomínkám považuji úroveň disertační práce Ruth Kubíčkové za dostatečnou a doporučuji, aby jí byl po úspěšné obhajobě udělen titul Ph.D.